

Međunarodni naučni skup

Hrvatsko-srpski odnosi: politička i kulturna saradnja

Golubić/Hrvatska, 22-24. avgust 2010.

MEDIJI I SUOČAVANJE S PROŠLOŠĆU - KAKO DALJE?

(Prikaz učešća medija i novinara u Inicijativi za formiranje REKOM-a: stanje i
perspektive)

mr Dinko Gruhonjić

stručni saradnik

Odsek za medijske studije

Filozofski fakultet Novi Sad

Vojvodina/Srbija

ABSTRACT:

Rad se bavi prikazom učešća predstavnika medija (direktora, urednika i novinara) iz regiona bivše SFRJ u Inicijativi za formiranje Regionalne komisije za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima na prostoru bivše SFRJ u periodu od 1991. godine (REKOM).

U radu je naveden pregled regionalnih i nacionalnih konsultacija sa novinarima u okviru Inicijative za formiranje REKOM-a, kao i tema o kojima je bilo reči i preporuka koje su donesene na tim javnim debatama.

Rad se bavi i analizom pitanja da li će mediji biti saveznici civilnom društvu u Inicijativi za REKOM, ne pretendujući da ponudi gotove zaključke i preporuke.

KLJUČNE REČI:

REKOM

Mediji

Novinari

Ratovi

Ratni zločini

Žrtve

PRIKAZ JAVNIH DEBATA SA NOVINARIMA:

Mediji u regionu premalo prostora daju žrtvama ratnih zločina, a puno više sekundi, minuta i stranica dobijaju optuženi, pa i osuđeni za ratne zločine, smatraju urednici medija iz Hrvatske, Srbije, Bosne i Hercegovine, Crne Gore i Kosova, koji su učestvovali u dosadašnjim javnim debatama (konsultacijama) u okviru Inicijative za formiranje REKOM-a.¹

U okviru navedene inicijative do sada su organizovane ukupno tri javne debate sa novinarima i urednicima medija, od čega su dve imale regionalni a jedna nacionalni karakter.

Prve regionalne konsultacije sa novinarima i urednicima održane su u septembru 2007. godine u Sarajevu i na njima su učestvovali predstavnici 31 medija iz pet zemalja.²

Učesnici su usvojili nekoliko zajedničkih zaključaka, u pogledu uloge medija u procesu suočavanja sa ratnom prošlosti iz devedesetih godina 20. veka. Ocenili su da je stvaranje regionalnog javnog konteksta u kojem će se utvrđivati i saopštavati činjenice o ratnim zločinima u bivšoj SFRJ uslov da se prekine sa nasleđem prošlosti i preduslov za izgradnju demokratske budućnosti. Takođe, zaključak je bio i da je stvaranje javnog mnjenja na regionalnom nivou, koje podržava utvrđivanje i saopštavanje istine putem činjenica, jedini pristup kojim se mogu sprečiti manipulacije žrtvama i ponavljanje zločina u budućnosti.

¹ Inicijativu za formiranje Regionalne komisije za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima pokrenule su maja 2006. godine tri nevladine organizacije: Fond za humanitarno pravo iz Beograda, Documenta iz Zagreba i Istraživačko-dokumentacioni centar iz Sarajeva. U okviru Inicijative do sada je u zemljama-naslednicama bivše SFRJ održano više od 100 konsultacija sa različitim društvenim grupama: udruženjima žrtava, veteranima, verskim zajednicama, političarima, intelektualcima, nevladinim organizacijama, novinarima, mladima...

² Dnevni red, transkript konsultacija i zaključke moguće je pronaći na internetskoj stranici www.korekom.org, odeljak Konsultacije.

Učesnici su predložili i da se ustanovi regionalni žurnal, sa priložima o suđenjima za ratne zločine, dokumentarnim zapisima i reportažama koje se tiču ratnih zločina i društvenog odgovora na njih, koji bi se emitovao jednom mesečno na javnim televizijama u regiji. Sadržaj žurnala činili bi prilozima o ratnim zločinima koji su emitovani na nacionalnim javnim radiotelevizijskim servisima, a kasnije - u skladu sa finansijskim mogućnostima - sadržaj bi mogao biti obogaćen priložima koji bi bili specijalno pripremani za žurnal. Organizatori regionalnih konsultacija su preuzeli obavezu da od direktora i urednika informativnih programa javnih televizija u regiji zatraže podršku za pripremanje i emitovanje regionalnog žurnala.

Učesnici javne debate u Sarajevu su predložili i da se napravi regionalni internetski portal sa radnim nazivom "Suočavanje sa prošlošću", na kojem bi se arhivirali materijali koji govore o ratnim zločinima: filmovi, reportaže, video zapisi, usmena istorija, fotografije, tekstovi, knjige i drugo.

Druge regionalne konsultacije sa direktorima i urednicima medija iz Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Hrvatske, Srbije i Kosova održane su u Novom Sadu, u septembru 2009. godine i prisustvovao im je značajno veći broj predstavnika medija nego u Sarajevo, njih ukupno 45.³

Urednici medija iz regiona i predstavnici nevladinih organizacija ocenili su tada da mediji u regionu sve manje prostora daju žrtvama ratnih zločina, a puno više prostora dobijaju optuženi, pa i osuđeni za ratne zločine. Zaključeno je i da prostora za žrtve ima samo kada su u pitanju obeležavanja godišnjica ili suđenja za ratne zločine. Ocenjeno je da Inicijativa za osnivanje REKOM-a nije događaj, odnosno nije vest za medije, koji o celokupnom procesu izveštavaju uglavnom šturo i tek s vremena na vreme.⁴

³ Pregled mišljenja, predloga i preporuka učesnika moguće je pronaći na internetskoj stranici www.korekom.org, odeljak Konsultacije.

⁴ Ima i drugačijih primera: mediji su dosta bogato izveštavali o Šestom regionalnom forumu za tranzicionu pravdu, koji je održan u martu 2010. u Novom Sadu, pa je tako više desetina medija iz celog regiona ispratilo taj događaj. O događaju su izveštavali svi javni servisi iz regiona sa Foruma, kao i većina relevantnih novina, internetskih portala i brojne radio stanice. Događaj je pratilo i više dopisnika stranih medija.

Predstavnici Koalicije za REKOM⁵ pozvali su urednike prisutnih medija da pomognu u kreiranju kampanje za promociju REKOM-a i da omoguće direktne prenose javnih slušanja žrtava.⁶ Kao problem je istaknuto i to što su mediji uglavnom orijentisani na probleme svojih država i na sopstvene žrtve, a da je premalo vesti iz regiona i o žrtvama drugih. Pojedini učesnici predložili su da u mandat REKOM-a uđe i istraživanje uloge medija u pripremi ratova. Bilo je, međutim, i mišljenja da je Inicijativa za REKOM “nemoguća misija”.⁷

Naredne regionalne konsultacije sa direktorima i urednicima medija iz država nastalih raspadom SFRJ zakazane su za 10. septembar u Ljubljani.

U oktobru mesecu 2008. godine na Fruškoj gori su održane Nacionalne konsultacije sa novinarima iz Srbije, kojima su prisustvovala 24 urednika i novinara iz cele zemlje.⁸ Zaključeno je da postoji potreba da se na regionalnom nivou utvrdi minimum činjenica koje niko neće moći da osporava. Zaključeno je i da javni medijski servisi u regionu imaju obavezu da se bave tematikom ratnih zločina i suočavanja sa prošlošću. Kao mogući problem istaknuto je da su javni servisi još uvek deo državne nomenklature, odnosno još uvek su pod uticajem politike i partija. Kao problem istaknuto je i to što mediji uglavnom pričaju o zločinima “koji su činjeni nama”, a ne i o zločinima koje smo

⁵ Koalicija nevladinih organizacija i pojedinaca koja se zalaže za formiranje REKOM-a ozvaničena je na Petom regionalnom forumu za tranziciju pravdu u Budvi, maja 2009. godine. Koalicija danas broji više od 900 udruženja žrtava, organizacija i pojedinaca i pojedinki iz regiona bivše SFRJ. Koalicija za REKOM definisana je kao regionalna koalicija udruženja žrtava, nevladinih organizacija i pojedinaca/pojedinki koji zagovaraju osnivanje zvanične međudržavne [regionalne] i nezavisne komisije koja može da ustanovi i javno saopšti činjenice o ratnim zločinima i drugim teškim kršenjima ljudskih prava u bivšoj SFRJ, uključujući rasvetljavanje sudbine nestalih i pronalaženje njihovih posmrtnih ostataka.

⁶ Javna slušanja žrtava organizovana su u okviru svakog regionalnog foruma o tranzicionoj pravdi, kojih je do sada bilo ukupno šest, a do kraja godine biće održana još dva: u septembru u Zagrebu u i decembru u Sarajevu. Učesnici svih dosadašnjih konsultacija i foruma u okviru Inicijative za REKOM jednoglasno su podržali ideju da jedan od najvažnijih mandata budućeg REKOM-a moraju da budu javna svedočenja žrtava, koja će direktno prenositi javni medijski servisi u regionu.

⁷ Direktor sarajevskog nedeljnika BH Dani, Senad Pećanin: „Ideja REKOM-a je nemoguća misija, s obzirom da vlasti u regionu i dalje negiraju ratne zločine. Kako je moguće da negatori ratnih zločina budu partneri REKOM-a?“

Branislava Opranović, Nezavisno društvo novinara Vojvodine: “Teško se može očekivati da će isti oni mediji koji su pripremali rat sada pristati da promovišu ideju REKOM-a.”

Željko Hodanj, Hrvatska izvještajna agencija (HINA): „Mediji su biznis i samim tim je vrlo teško nametnuti im da se bave temama koje ne donose novac.“

⁸ Dnevni red, transkript, kao i mišljenja, predlozi i zaključci sa tog skupa dostupni su na internetskoj adresi www.korekom.org, u odeljku Konsultacije.

činili “mi”.⁹ Pomenuta je i ideja da se “ispravi nepravda” i da se sudi novinarima koji su učestvovali u ratnom huškanju.¹⁰

⁹ Aleksandar Trifunović, medijski projekat „Buka“ iz Banjaluke: „Kada počnete da istražujete na koji način mediji percipiraju te ratne zločine videćete u suštini da uglavnom pričamo o zločinima koji su činjeni nama, a vrlo malo o onim zločinima koje smo činili mi i znači nemate onog Brehtovskog 'Neka svako priča o svojoj sramoti'. Naprotiv, i dalje je poricanje glavni metod, da tako kažem medijskog rada.“

¹⁰ Borka Rudić, Udruženje BH novinari: “Kasno je da se sudi novinarima. Ili, može li se suditi novinarima kada glavni pokretači zločina i zločinci na ovim prostorima nisu osuđeni? (...) Ja sam više sklona tome da se novinarska zajednica mora na bazi etičkih principa razračunavati sa prošlošću i svojim kolegama koji su radili u toku rata. (...) Ko je od novinarskih udruženja isključio nekog svog člana iz udruženja zbog toga što je nečasno radio u toku rata?”

MEDIJI I SUOČAVANJE S PROŠLOŠĆU:

Kakav je, dakle, odnos medija u regionu prema ratnoj prošlosti? Sasvim je izvesno da štampa, internet, radio i televizija mogu ili doprineti procesima traganja za istinom i pomirenju, ili biti jedna od najvećih prepreka na ovom putu. Baš kao što su pojedini mediji, a naročito državni, svom silinom učestvovali u pripremi terena za ratove, a kasnije i u demonizaciji “drugoga”. Dosta je napisano, na primer, o uticaju nacističke propagandne mašinerije ili o ulozi medija u genocidu u Ruandi, ali upada u oči da nedostaju pozitivni primeri. U kontekstu bivše Jugoslavije, u periodu pre, tokom i nakon ratova iz devedesetih godina prošlog stoleća, mediji su imali i pozitivnu i negativnu ulogu. S obzirom na to da je destruktivna uloga bila mnogo vidljivija, do sada je pažnja javnosti uglavnom bila okrenuta negativnim primerima iz prošlosti.¹¹ Bilo je, međutim, i onih novinara koji su, bez obzira na posledice, bili odlučni u nameri da istinito izveštavaju. Ovi “čuvari vatre” nisu slali izveštaje samo o onome što se dešavalo na prvim borbenim linijama. Ideja objektivnog novinarstva za njih je podrazumevala, između ostalog, i izveštavanje o ratnim zločinima koje su počinili njihovi sunarodnici.¹²

Javni mediji se često, što je sasvim u skladu sa vladajućim politikama u regionu, pravdaju da javnost više ne želi da sluša o suočavanju s prošlosti i o ratnim zločinima. Odnosno, da to više uglavnom nije vest za medije. Ali, ako se prisetime 2006. godine, kada je na televizijama u regionu prikazan video snimak srpskih snaga “Škropioni”, koji likvidiraju šestoricu mladih nenaoružanih civila Bošnjaka iz Srebrenice, i to uporedimo sa šokom koji je emitovanje snimka proizvelo u javnosti, onda mirno možemo da zaključimo da javno mnjenje nije izgubilo interes za teme ratnih zločina. Taj snimak je ostavio toliko jak utisak na javnost Srbije, da se može reći da je tih dana društvo doživelo promenu, prešavši iz stanja poricanja zločina u Srebrenici, u stanje prihvatanja činjenice da su se

¹¹ Marija Šajkaš, *Tranziciona pravda i uloga medija na Balkanu* (diskusiona studija pisana za potrebe Međunarodnog centra za tranzicionu pravdu, Beograd, 2007).

¹² Isto.

zločina tamo ipak dogodila.¹³ U 30 meseci pre emitovanja ovog snimka, u Srbiji su objavljena 1.492 članka koji su u vezi sa Srebrenicom, dok je u svega tri nedelje po emitovanju snimka, objavljeno dodatnih 626 tekstova.¹⁴

Mediji u regionu nakon ovog snimka iste godine su emitovali i video zapise o tome kako pripadnici hrvatske paravojske formacije “Crne mambe” i jedinice Armije BiH “Hamze” zlostavljaju i ubijaju srpske civile tokom operacije “Oluja”. Odmah nakon emitovanja snimaka, tužilaštva Hrvatske i Bosne i Hercegovine su otvorila istrage bazirane na prikazanom materijalu.

¹³ Isto.

¹⁴ Prema: Medijska analiza Ebart Media Documentation iz 2005. godine, pod naslovom “Mediji u Srbiji o Srebrenici, 01.01. 2003 – 24.06.2005.”

ZAKLJUČAK:

Problem za Inicijativu za REKOM može da predstavlja činjenica da je Koalicija donela odluku da težište svoje medijske kampanje stavi na javne televizijske servise u regionu. Činjenica je da su ti servisi zapravo naslednici nekadašnjih državnih ratnohušakačkih televizija. Činjenica je da na njima još uvek ima novinara i urednika koji su učestvovali u propagandnoj pripremi ratova. Činjenica je i da u novinarstvu na prostoru bivše SFRJ nikada nije izvršena lustracija, a poznato je i da niko od novinara nije krivično odgovarao za govor mržnje i podsticanje na činjenje ratnih zločina.¹⁵

S druge strane, činjenica je da su se tokom devedestih godina prošlog veka nezavisni mediji u regionu pokazali kao veoma odvažni, iako je uglavnom bilo reči o medijima koji su imali skroman tiraž i skromnu gledanost.¹⁶ Izuzetak predstavljaju strani mediji koji su imali svoje servise na lokalnim jezicima, kao što su bili Radio Slobodna Evropa (Radio Free Europe), BBC, Glas Amerike (Voice of America) i Dojče Vele (Deutsche Welle), koji su bili prilično slušani.

Ipak, u skladu sa proklamovanim principima kampanje za REKOM, cela inicijativa mora da se oslanja na sopstvene snage, pa tako i kada su mediji u pitanju.¹⁷ Kako onda da Koalicija za REKOM dopre do javnih televizijskih servisa u regionu, koji i dan-danas

¹⁵ Reditelj Želimir Žilnik je na Šestom regionalnom forumu o tranzicionoj pravdi u Novom Sadu, marta 2010. godine, rekao: "U političkim i intelektualnim elitama u državama na prostoru bivše SFRJ postoje još mnogi koji su se okoristili o ratove i koji će samim tim pokušati da zaustave inicijativu za osnivanje REKOM-a."

¹⁶ Reditelj Želimir Žilnik je na Šestom regionalnom forumu o tranzicionoj pravdi u Novom Sadu, marta 2010. godine, rekao: "Međutim, i tokom samih ratova bilo je časnih i hrabrih pojedinaca, građana, medija koji su uspevali da održe atmosferu humanosti. Zahvaljujući njima, osećanje da je komunikacija među nama je opstalo. Ma koliko težak bio vaš posao, siguran sam da će istina na kraju pobediti."

¹⁷ Evropska unija u više navrata je istakla da podržava ideju o potrebi da se formira REKOM. Šef misije Evropske komisije u Srbiji Vensan Dežer (Vincent Degert) rekao je na Šestom regionalnom forumu za tranzicionu pravdu u Novom Sadu u martu ove godine: "Pristup tematici ratnih zločina treba da ima regionalni aspekt jer su i zločini koji su se dešavali u protekloj deceniji u ratovima na prostoru bivše SFRJ takođe imali regionalni karakter. Ništa ne može da bude postignuto bez regionalnog pristupa suočavanju sa prošlošću i istraživanju ratnih zločina. Evropska komisija podržava inicijativu nevladinih organizacija iz regiona koje se zalažu za formiranje REKOM-a. Takva komisije je, kao vansudska institucija, veoma potrebna regionu u procesu suočavanja sa prošlošću."

imaju ubedljivo najveći medijski uticaj na javno mnjenje? Činjenica je da o zločinima počinjenim u ratovima danas izveštavaju i državni mediji. Ali, medijski analitičari primećuju da ti mediji ne obrađuju teme sistematično, već uglavnom prate najveće slučajeve i često čekaju da manja glasila prva pišu o nekom slučaju. S druge strane, izveštavanje o ratnim zločinima čak i danas može dovesti život novinara u opasnost, o čemu svedoče slučajevi napada na novinare u regionu koji se bave ovom tematikom. Kada je u pitanju izveštavanje međunarodnih medija danas, mirne duše možemo reći da su zemlje bivše Jugoslavije van interesne sfere internacionalnih medija. Uz nekoliko časnih izuzetaka, izveštavanje o Balkanu danas je na periferiji svetskih vesti.¹⁸

Očigledno, Inicijativa za REKOM će se suočiti sa brojnim preprekama kada je u pitanju promovisanje ove ideje putem medija. S druge strane, bez savezništva medija, Koalicija za REKOM sasvim sigurno neće uspeti da ispuni svoje brojne ambiciozno postavljene ciljeve, kao što je, na primer, prikupljanje milion potpisa podrške građana regiona za podršku osnivanju REKOM-a. Te potpise, kao i Statut buduće Komisije, Koalicija namerava da preda vlastima u regionu 1. juna 2011. godine.

Da li će mediji zaista biti saveznici Koaliciji za REKOM u pripremanju javnog mnjenja i političkih elita za ideju osnivanja Komisije? Već ima i primera koji ukazuju na to da će neki mediji, umesto da pomažu, učiniti sve da blokiraju Inicijativu za formiranje REKOM-a. Proleća ove godine tako je sarajevski "Dnevni avaz" započeo pravu malu kampanju protiv ideje REKOM-a, pri čemu je taj najtiražniji dnevni list u Federaciji BiH poribegao svim poznatim propagandnim sredstvima.

S druge strane, ohrabruje to da su svi javni servisi ovog leta pristali da emituju (nemali broj njih i besplatno) spotove kojima se promoviše kampanja Koalicije za REKOM.¹⁹ Put saradnje sa medijima očigledno će biti veoma težak, ali za svaki početak potreban je prvi korak, a on je nesumnjivo učinjen.

¹⁸ Marija Šajkaš, *Tranziciona pravda i uloga medija na Balkanu* (diskusiona studija pisana za potrebe Međunarodnog centra za tranzicionu pravdu, Beograd, 2007).

¹⁹ Medijska kampanja Inicijative za osnivanje REKOM-a predstavljena je 1. juna istovremeno u regionu tačno u 5 do 12, u Banjaluci, Beogradu, Podgorici, Prištini, Sarajevu i Zagrebu. Tokom prezentacije predstavljen je i Internet sajt www.zarekom.org, na kojem se nalazi radio i TV spotovi.

LITERATURA:

Thompson, M (2000). *Proizvodnja Rata: Mediji u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini*.

Beograd: Medija centar i Free B92.

Šajkaš, M. (2007). *Tranziciona pravda i uloga medija na Balkanu* (diskusiona studija pisana za potrebe Međunarodnog centra za tranzicionu pravdu. Beograd.

www.korekom.org

www.zarekom.org

www.media.ba

www.pravdautranziciji.com

www.sense-agency.com